

Edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementai

Jurgita Surgėlienė¹, Nijolė Bankauskienė²

¹ Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, Edukologijos katedra, A. Mickevičiaus g. 37, 44244 Kaunas, jurgitoos@gmail.com

² Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, Edukologijos katedra, A. Mickevičiaus g. 37, 44244 Kaunas, nijole.bankauskiene@ktu.lt

Anotacija. Straipsnyje aptariami edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementai. Pateikiami empirinio kokybinio tyrimo rezultatai. Atskleidžiami pagrindiniai elementai: edukacinės institucijos įgalinimo sąlygos, ugdymo karjerai procese veikiantys subjektai, edukacinės technologijos, orientacija į mokinio pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygį, svarstyti įgalinančios veiklos, artimų žmonių aplinka.

Esminiai žodžiai: *edukacinės aplinkos, svarstymas, įgalinimas svarstyti, karjeros pasirinkimas.*

Įvadas

Ugdymo karjerai procesas bendrojo ugdymo mokykloje pastaruoju metu patiria tam tikrų transformacijų. Šiai veiklai skiriama vis daugiau dėmesio. Rengiami ir įgyvendinami įvairūs projektai, mokyklose veikia karjeros centrai, dirba karjeros koordinatoriai. Ieškoma efektyvių būdų, padedančių mokiniams pasirengti karjeros pasirinkimui.

Mokinių karjeros pasirinkimas šiame darbe suprantamas kaip *procesas, kurio metu mokiniai sąmoningai renkasi jiems priimtina ateities viziją profesiniame bei asmeniniame gyvenime*. Pradinės pozicijos tašku galima laikyti studijų krypties pasirinkimą, kai daromas pirmasis žingsnis į profesinį pasaulį, kuris siejasi su asmeniniais poreikiais.

Nepaisant ugdymo karjerai intervencijų ir informacijos apie karjeros galimybes gausos, tikrovėje informacijos paieškos nebūtinai yra atliekamos nuodugniai, o profesiją besirenkantis asmuo dažnai siekia tą padaryti trumpiausiu keliu ir vėliau sunkiai gali paaiškinti,

kaip priėmė vieną ar kitą sprendimą (Phillips, Jome, 2005). Pastebima (Wu, 2002), kad mokiniai dažnai tapatina savo idėjas ir svarstymą. Vietoj to, kad gerai apsvaistytų savo pasirinkimą, norėdami išspręsti problemą, jie renkasi intuityviai, vadovaudamiesi tik savo jausmais. Tam, kad mokinys galėtų ir gebėtų svarstyti, reikalinga tam tikra aplinka. Aplinka, kuri sudaro sąlygas mokiniui ugdytis reikalingus gebėjimus ir juos taikyti.

Autoriai įvairiais aspektais analizuoja *karjeros pasirinkimo, ugdymo karjerai, karjeros sprendimų priėmimo, profesinio orientavimo* klausimus. Nemažai tyrimų skirta *profesijos pasirinkimo motyvams*. Svarstymo *reiškinį* atskleidžia J. St. B. T. Evansas (2010). Svarstymo *gebėjimų ugdymo klausimais* domėjosi M. C. Wu (2002), N. W. Brickhouse ir kt. (2003), A. E. Lawsonas (2005), J. Kunchon (2012). Svarstymo gebėjimų vertinimą ir tobulinimą analizavo M. C. Wu ir kt. (2003). *Edukacines aplinkas* skirtingame kontekste analizavo įvairūs autoriai. J. Stockard, M. Mayberry (1992) išryškino efektyvias mokyklos edukacines aplinkas, I. Cesevičiūtė (2003) – studentų komunikacinės *kompetencijos ugdymą tikslinėje* edukacinėje aplinkoje. D. Loi, P. Dillon (2006) analizuoja kūrybiškumą ir kitus intelektinius gebėjimus ugdančias *pritaikytas edukacines aplinkas* (angl. *adaptive educational environments*). Įvairūs edukacinės aplinkos aspektai (studentą *įgalinanti studijuoti* edukacinė aplinka, *mokymąsi skatinanti* universiteto bibliotekos edukacinė aplinka, gamtos mokslų *mokymuisi imli* edukacinė aplinka) atskleidžiami P. Jucevičienės ir kt. (2010) monografijoje. Pastebėta, kad su karjeros ugdymu susijusių *edukacinių aplinkų* klausimai nėra plačiai analizuojami. Y. Stukalina (2008) diskutuoja, kokios edukacinės aplinkos padeda parengti studentus produktyviai ir pasitenkinimą keliančiai karjerai žiniomis grįstos ekonomikos sąlygomis. Tyrimuose pasigendama dėmesio edukacinėms aplinkoms, įgalinančioms mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą.

Remiantis apibendrintais rezultatais formuluojama tyrimo **problema**: *kokie yra edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementai?*

Šio straipsnio **objektas** – edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementai bendrojo ugdymo mokykloje.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementus.

Keliami šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementų esmę.
2. Išryškinti edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementus bendrojo ugdymo mokykloje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė (teoriniam kontekstui atskleisti), iš dalies struktūruotas interviu (empirinio tyrimo duomenims surinkti), turinio (angl. *content*) analizė (empirinių duomenų analizė).

Straipsnį sudaro įvadas, dvi dalys, išvados, literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba.

1. Edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementų esmė

Tradiciškai asmenys, priimdami vienus ar kitus sprendimus, patenka į vieną iš dviejų ryškiausių protinių procesų tipų, kurie, kaip teigia M. Osman (2004), J. St. B. T. Evansas (2010), yra pagrįsti svarstymu arba intuicija. Intuicija, kaip pastebi J. St. B. T. Evansas (2010), nesusieta su jokių sąmoningu refleksyvaus mąstymo procesu. O svarstymas, kaip pažymi H. Mercier, D. Sperberis (2009), apibūdinamas kaip protinis veiksmas, kai konstruojami ar vertinami aiškūs argumentai. Autoriai pastebi, kad svarstymas (angl. *reasoning*) reikalingas ne tik pagrįsti vieną ar kitą pasirinkimą, tačiau ir juos įvertinti. Intuicija yra svarbi tiek pažinimui, tiek asmenybei, tačiau svarstymo reikšmė itin didelė. Ar tai reiškia, kad mokinys, rinkdamasis karjerą, tai daro tik intuityviai arba tik svarstydamas?

D. Kahnemanas (2013) išryškina dviejų sistemų (paremtų intuicija arba svarstymu) aktyvų veikimą kartu. Sistema I (įspūdžiai, intuicija, jausmai, ketinimai) veikia automatiškai, greitai ir paprastai generuoja „pasiūlymus“ sistemai II, kuri įspūdžius ir intuiciją paverčia įsitikinimais. Vadinasi, intuicija ir svarstymas, renkantis karjerą, yra vienas kitą papildantys elementai. Tą atspindi ir trišalis (angl. *trilateral*) karjeros sprendimų priėmimo modelis (Krieshok et al., 2009), kuris yra vienas iš naujausių modelių, atliepantis besikeičiančiam darbo pasauliui, kur visą gyvenimą trunkanti karjera yra sunkiai įsivaizduojama, reikalinga nuolatinė kaita, atsižvelgiant į darbo rinkos sąlygas.

Taigi kyla klausimas, kuo turi pasižymėti edukacinė aplinka, kad ji įgalintų mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą?

Įgalinimas svarstyti nėra izoliuotas procesas, grįstas griežtu algoritmu. Tai yra kontekstualus reiškinys, priklausantis nuo įvairių individų supančių sąlygų, edukacinių aplinkų ir jų elementų. Visų pirma – pačios *mokyklos edukacinės aplinkos*. Tai, kokia ta aplinka yra ir kokias galimybes įgalinti mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą ji sudaro, didžiąja dalimi priklauso nuo toje aplinkoje veikiančių *subjektų* ir jų kompetencijos. Mokykloje *veikiantys ugdymo karjerai subjektai* yra viena iš pagrindinių sėkmingo mokinių ugdymo karjerai charakteristikų. Būtent subjektų buvimas, jų turima kompetencija ir veiklos akcentai sudaro prielaidas mokiniams svarstyti ir dalyvauti karjeros pasirinkimo procese.

Reikia pažymėti, kad tam reikalingos *edukacinės institucijos įgalinimo sąlygos*. Viena iš pradinių sąlygų, sudarančių prielaidas įgalinti mokinius svarstyti – *informacija*. D. Gerulaitis (2007) *informaciją* pažymi kaip vieną iš galios elementų. Šiuo atveju svarbu turėti visą reikalingą informaciją apie profesijas, studijas, stojimo sąlygas, karjeros sampratą, svarstymo reikšmę. Kitaip tariant, tą informaciją, kuri reikalinga svarstant. Dar viena svarbi sąlyga – *kompetencija*. Tiek edukatorius, tiek ugdytinis turi turėti tam reikalingų žinių, mokėjimų, įgūdžių. Siekiant sukurti įgalinančią aplinką, kurioje galėtų atsiskleisti „galios“ (angl. *power with*) idėja, reikalinga jauki, svarstymą skatinanti aplin-

ka, grįsta draugiškais bendruomenės narių santykiais, galimybės reikšti savo nuomonę sudarymu. Dėl to reikia kalbėti apie **psichologinį klimatą**, kurį atskleidžia individualios charakteristikos: pasitikėjimas savimi, savigarba, autonomija, vidinė motyvacija, mokytojų ir mokinių santykiai, bendravimas, parama mokiniui. Svarbi ir **materialinė bazė**, užtikrinanti tam tikrų galimybių sudarymą, ugdymo karjerai proceso koordinavimą.

Minėtos mokinių svarstymui reikalingos sąlygos ir ugdymo karjerai procese veikiančios subjektai yra susiję su **edukacinėmis technologijomis**, kurios paprastai siejamos su informacinių technologijų (IT) taikymu ugdymo procese. Tokiu būdu tradiciniai ugdymo metodai, anot P. Rawlinso, B. Kehrwaldo (2014), papildomi moderniais, susidomėjimą keliančiais. Išryškinama IT nauda ugdymo procese. Tačiau iš tiesų edukacinės technologijos nėra tik IT taikymas ugdymo procese. Kaip pastebi R. A. Reiseris, D. P. Ely (1997), edukacinės technologijos apima ir mokymo technologiją, ir edukacines informavimo priemones, ir mokymo(si) metodiką. Todėl šiuo atveju svarbu kalbėti apie mokinių įgalinimo svarstyti karjeros pasirinkimą procese taikomus veiklos būdus ir priemones.

Platus edukacinių technologijų spektras ir įvairovė atskleidžia skirtingą svarstyti įgalinančių aplinkų funkciją: vienu atveju reikalingos aplinkos, padedančios pažinti save ir tokiu būdu motyvuojančios svarstyti, kitu – teikiančios aktualią informaciją ar sudarančios galimybes praktiškai išbandyti save. Tai priklauso nuo to, kokį žinių, informacijos ir patirties bagažą yra sukaupęs mokinys ir kokia aplinka jam yra aktuali. Kitaip tariant, kitas edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementas – **orientacija į mokinio pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygį**. Šiuo atveju remiamasi L. Vygotsky'o (1986) asmenybės raidos teorija, išryškinančia ugdymo proceso orientaciją į tris asmenybės raidos lygius: *aktualaus vystymosi lygį, potencialaus vystymosi lygį ir artimiausiąją vystymosi zoną*. Ši teorija leidžia daryti prielaidą, kad skirtingame pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygyje esantiems mokiniams reikalingas atitinkamai organizuotas ugdymo karjerai procesas.

Kitaip tariant, reikalingos tam tikros **veiklos**.

Į ką šios veiklos turi būti orientuotos?

Į šį klausimą iš dalies padeda atsakyti M. Wu ir kt. (2003) pateikiamo „žingsnis po žingsnio“ (angl. *step by step*) svarstymo mechanizmo idėjos. Pažymėtina, kad pirmiausia svarstymas grįstas **stimulų atsiradimu**. Tai gali būti žmonės, įvykiai, daiktai, psichologinės sąlygos. Antra – **svarstymas yra į tikslą orientuotas procesas**. Dėl to labai svarbu, kad mokinys turėtų aiškią karjeros koncepciją – ką jis nori daryti? Trečia – **svarstymo funkcijos grįstos informacija, žiniomis ir patirtimi**. Tai susiję ir su informacijos įgijimu (matant, girdint, bandant) ir su jos apdorojimu (svarstymu, interpretavimu, analize, vertinimu). Ketvirta – svarstymui reikalinga **kalba**. Kalba įprasminta informacija leidžia asmeniui laisvai ja disponuoti ir formuluoti tam tikrus argumentus, palaikančius vieną ar kitą alternatyvą. Penkta – svarstymui reikalingi **protiniai gabumai ir atitinkami gebėjimai**. Šešta, svarstymas susijęs su **asmeniniu mąstymo polinkiu, įpročiais**, asmeniniais įsitikinimais, motyvais ir kitais sociokultūriniais faktoriais.

Atsižvelgiant į mokinių jau turimus gebėjimus, jų protines galimybes, asmeninį svarstymo polinkį, lavinami menkliau išugdyti gebėjimai, kitaip tariant, kuriamas tikslą atitinkantis edukacinis turinys, kuris komunikuojamas parenkant tam labiausiai tinkamus metodus ir priemones. Dėl to potencialaus vystymosi lygyje esantiems mokiniams aktualus *svarstymo išjudinimas*. Į artimiausioje vystymosi zonoje esančius mokinius orientuotas *svarstymo mokymas(is)*. Aktualaus vystymosi lygis leidžia mokiniams *svarstyti savarankiškai*.

Tačiau tai, kas vyksta bendrojo ugdymo mokykloje, siejasi su mokinio *artimų žmonių aplinkos* kontekstu, nuo kurio didele dalimi priklauso, ar mokyklos kuriamos edukacinės aplinkos taps svarstyti karjeros pasirinkimą įgalinančiomis edukacinėmis aplinkomis. Dėl to svarbus mokyklos ir mokinio artimų žmonių bendradarbiavimas.

Apibendrinant galima pažymėti, kad edukacinės aplinkos, įgalinančios mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, turi pasižymėti: a) edukacinėmis įgalinimo sąlygomis, b) tam reikalingais ugdymo karjerai procese veikiančiais subjektais, c) įvairiomis edukacinėmis technologijomis, d) orientacija į mokinio pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygį, e) atitinkamomis veiklomis, f) palankia artimų žmonių aplinka.

2. Edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementai bendrojo ugdymo mokykloje

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimui pasirinkta kokybinio tyrimo strategija. Tokiu būdu siekiama pastebėti tam tikras išvalgas, išplaukiančias iš tiesiogiai ugdymo karjerai procese dalyvaujančių subjektų požiūrio. Tyrimui pasirinktas iš dalies struktūruoto interviu metodas.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 15 informantų iš didmiesčio gimnazijų (Kauno m.) bei mažesnių miestų bei rajonų gimnazijų (Kauno ir Šilutės r., Jonavos ir Šilutės m.), universiteto karjeros centro. Dėl to, kad aptariama problema gali būti skirtingai suvokiama skirtingą patirtį turinčių ugdymo karjerai procese veikiančių subjektų, pasirenkamos dvi pagrindinės informantų kategorijos: X–XII (gimnazijose II–IV) klasių *mokiniai* (7), norint išryškinti jiems aktualius svarstyti karjeros pasirinkimą įgalinančių edukacinių aplinkų aspektus; ir *praktikai*, dirbantys ugdymo institucijose (dalykų mokytojai, klasės auklėtojai, mokyklos karjeros koordinatoriai, universiteto karjeros centro konsultantai) (8), siekiant išryškinti praktikoje pastebimus, dažnai mokinių neįvertinamus arba nesureikšminamus aspektus.

Informantams pateikiami keturi pagrindiniai klausimai (prireikus pateikiami papildomi):

Kaip manote, kokią reikšmę renkantis karjerą turi svarstymas? (Skirtas išsiaiškinti, kaip informantai vertina svarstymą, kokius esminius svarstymo aspektus įvardija.)

Kiek, Jūsų manymu, mokiniai yra pasirengę svarstyti? Kokie mokinių pasirengimo rinktįs karjerą lygiai išryškėja? (Siejamas su pirmojoje straipsnio dalyje minėtu mokinių pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygiu.)

Kokios sąlygos mokykloje užtikrina mokinių karjeros pasirinkimo svarstymą? (Orientuotas į mokinius svarstyti įgalinančių sąlygų, reikalingų mokykloje, išsiaiškinimą.)

Kokia turi būti edukacinė aplinka, kad įgalintų mokinių svarstyti? (Siekiami išryškinti edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, elementus.)

Tyrimas atliktas 2013 m. spalio–gruodžio mėn.

Tyrimo rezultatai nepretenduoja į reprezentatyvius duomenis, tačiau padeda pastebėti tam tikras aktualias tendencijas, kurias tikimasi tirti ateities darbuose.

2.2. Tyrimo rezultatai

Informantai atskleidžia vienareikšmišką svarstymo svarbą karjeros rinkimosi procese. Duomenų analizė rodo, kad tiek mokiniai, tiek praktikai svarstymą vertina kaip karjeros rinkimosi pagrindą. Informantai svarstymą suvokia kaip sudėtingą kompleksinį procesą, kurį atskleidžia šios respondentų įvardytos pagrindinės kategorijos: **svarstymo esmė** (svarstymas kaip pagrindas, svarstymas kaip galimybių atskleidimas), **svarstymo procesas** (pasirengimas svarstyti, stimulai svarstyti ir svarstymo kriterijų išgryninimas), **svarstymo barjerai**.

Svarstymo esmė. Svarstymas, kaip pastebi mokiniai, grįstas „už ir prieš“ svėrimu. Tai yra kelias į apsisprendimą. Mokiniai išryškina svarstymo poreikį kasdienėje veikloje (siauroji svarstymo samprata). Tačiau atskleidžiama ir kita svarstymo samprata (plačioji), akcentuojanti mokinio pastangas ir reikalingos informacijos reikšmę. Svarstymas, kaip pastebi dalis tyrime dalyvavusių mokinių, padeda sukonzentruoti dėmesį į visas galimas alternatyvas ir jų apgalvojimą, išryškina galimybių medžio sudarymo poreikį (pvz.: *Svarstymas būtų pažiūrėjimas visų galimybių. <...> susidaryti tokį kaip medį ir užsikabinti už kurios nors šakos*). Tai veda prie galimybių susipažinti su tam tikromis profesijomis ieškojimo. Ypač akcentuojamas praktinis pažinimas (pvz.: *Viskas pareina nuo to, kad reikia bandyti. Kažkur realizuoti save, kur įmanoma, kai esi jaunas žmogus*).

Svarstymas, kaip pastebi tyrime dalyvavę praktikai, yra būtinas šių dienų pasaulyje. Kaitos ir dinamikos sąlygomis svarstymas vertinamas kaip neišvengiamas. Kita vertus, pastebima, kad svarstymo kokybė priklauso nuo mokinio amžiaus, o apskritai jaunų žmonių svarstymai yra negilūs (pvz.: *Nes yra ir klaidingi svarstymai, kur žmogus nemoka, jis įpratęs labai greitai susiformuoti nuomonę, labai greitai, neatsakingai priimti sprendimus, ir tas jo svarstymas yra gana nebrandus*).

Svarstymo procesas. Jį atskleidžia dvi pagrindinės kategorijos: *stimulai svarstyti ir rinkimosi kriterijų išryškėjimas*. Stimulais šiuo atveju vadinami tam tikri veiksniai, kurie skatina mokinius svarstyti, apgalvoti savo veiksmus ir pasirinkimą. Mokinių ir praktikų

interview duomenys atskleidė, kad tai daryti skatina *galimybių gausa*, kai žmogus turi iš ko rinktis, jam sekasi daugelis dalykų. Prie tam tikrų svarstymų, kaip teigia informantai, neretai priveda ir *draugų nuomonė*. Kai kurie tyrime dalyvaujantys mokiniai pažymi *asmeninę atsakomybę* (vaikas jaučia pareigą pats priimti šeimos finansines galimybes atitinkantį sprendimą). Dalis mano, kad svarstyti skatina tiesiog *vidinė žmogaus motyvacija* ir *polinkis svarstyti*. Tam padeda ir *savęs pažinimas*. Tyrime dalyvaujantys praktikai svarbiu stimulu įvardija *kokybišką mokymą*, kurį teikia mokykla. Akcentuojama *informacijos svarba* bei *savęs pažinimo* poreikis. Taip pat *orientacija į tikslą*. Labai svarbiu svarstyti skatinančiu stimulu informantai praktikai įvardija *šeimos politiką*, kurią atspindi tam tikri šeimos nukreipimai (vienos ar kitos profesijos linkme), svarstymas namuose (kaip šeimos nariai padeda susidėlioti vienus ar kitus argumentus), artimųjų įsitraukimas (jie domisi, kuo gyvena vaikas, dalyvauja ugdymo karjerai procese, išsako savo nuomonę dėl vaiko ateities, jo galimybių ir gebėjimų). Kita vertus, svarstyti, kaip teigia tyrime dalyvaujantys praktikai, skatina ir kai kurie išoriniai faktoriai, susiję su mokinio ateities perspektyva. Tai galimos *nesvarstymo pasekmės* (pvz.: *O nesvarstęs taigi gali bet kur atsidurti*), *mokinių pragmatiškumas*, *specialybės pelningumas*. Dar vienas iš respondentų įvardijamų svarstyti skatinančių veiksnių – *švietimo sistema*. Praktikai teigia, kad tai daryti skatina *individualaus karjeros plano rengimas*, *egzaminų pasirinkimas*, kitaip tariant, privalomos formalios procedūros (pvz.: *Tai va sistema tarsi įdeda du kaiščius* [dalykų pasirinkimas X kl. ir egzaminų pasirinkimas XII kl. – aut. past.], *kurių niekaip neapeisi. Būtina juos praeiti*). Tokiu būdu jie vienaip ar kitaip yra priversti pagalvoti, kokių kelių eiti. Tiesa, išryškėja ir kitas švietimo sistemos aspektas, kad mokiniai yra visiškai nepasirengę tai daryti ir renkasi formaliai, intuityviai, neskirdami laiko gilesniems apmąstymams.

Svarstymo procesas grįstas tam tikrų alternatyvų vertinimu pagal vienokius ar kitokius kriterijus. Dėl to svarbus *svarstymo kriterijų išryškėjimas*. Vienas iš svarstymo apie karjeros pasirinkimą kriterijų, kaip nurodo tyrime dalyvaujantys mokiniai, – *dalykų mokymosi pasiekimai*, t. y. dalykai, kurie sekasi geriau, kuriuos egzaminus išlaikyti lengviau. Vienas iš plačiausiai komentuotų, ypač mokinių akcentuotų, svarstymo kriterijų – *galimybės užsienyje*. Mokiniai pastebi, kad jų svarstymai neapsiriboja Lietuva dėl tam tikrų priežasčių. Viena iš jų – mokinio patirties vertinimas užsienyje, egzamino balo nesureikšminimas, galimybė gauti paskolą, perspektyvumas, patrauklumas, galimybės, savirealizacija, finansavimo galimybės (pvz.: *Tarkim, užsienyje yra vertinama savanoriško darbo patirtis stojant, vertinami loginio mąstymo gebėjimai*). Tarp mokinių įvardijamų vertinimo kriterijų pažymimi *patikimas*, *įdomumas*, *prestižas*, *saugumas*, *atlyginimas*, *ilgalaikis įsipareigojimas*.

Svarstymo barjerai. Tai trečioji svarstymą atskleidžianti kategorija (nors to konkrečiai nebuvo klausama), kurią tyrimo metu respondentai išryškino labiausiai. Pagrindiniai informantų įvardijami svarstymo barjerai: *tėvų įtaka*, *įvairūs stereotipai* (profesinių mokyklų atžvilgiu, prestižinių profesijų ir universitetų klausimu), *mokymo paradigma*

(akcentuojant aktyvų mokytojo ir pasyvų mokinio vaidmenį), *pedagogų dėmesio svarstymui stoka, informacijos stoka, nepakankama ugdytojų kompetencija, nepakankamas mokinių pasirengimas, mokinių negebėjimas priimti informaciją, pokyčiai švietimo sistemoje, neigiama nuostata svarstymo atžvilgiu.*

Taigi nepaisant pripažintos svarstymo reikšmės, mokinių karjeros pasirinkimo svarstymas yra procesas, ribojamas įvairių vidinių ir išorinių veiksnių. Praktikai išryškina nepakankamą mokinių brandumą svarstyti. Mokiniai tikina, kad mokykla jiems nesudaro sąlygų svarstyti. Bendrojo ugdymo mokyklai tenka uždavinys eliminuoti vidinius ir išorinius svarstymo barjerus. Kyla klausimas – kokių sąlygų reikia mokykloje, kad mokiniai svarstytų savo karjeros pasirinkimą?

Svarstymui reikalingos sąlygos

Tyrimas atskleidė, kad mokyklose dažnai *nėra sudaromos sąlygos svarstyti*. Taip teigė dalis respondentų mokinių, o kai kurie praktikai jiems antrino. *Sąlygų svarstyti nebuvimą* respondentai grindžia intuityviu pasirinkimu ir teigia, kad mokykla neįgalina mokinių eiti kitu keliu – rinktis svarstymą. Tvirčiausias respondentų argumentas, grindžiantis sąlygų mokykloje svarstyti nebuvimą, – tai mokykloje vykdomas *formalus ugdymas karjerai*. Kokie yra formalaus ugdymo karjerai požymiai? Informantai mokiniai teigia, kad mokyklose, kuriose mokosi jie ar jų draugai, karjeros specialisto (koordinatoriaus) nėra arba jis yra pasyvus (pvz.: *Maždaug yra toksai, bet nieko iš jo. Ir tikrai iš mano klasės niekam nesijaučia, nes mes jau kalbėjom šita tema*). Jie nurodo, kad mokykloje vykstanti ugdymo karjerai veikla yra formali. Išryškinamas netikslingas klausimynų ir įvairių testų pildymas. Mokinių manymu, norint, ši informacija lengvai randama internete.

Šeši iš septynių tyrime dalyvavusių mokinių ugdymo karjerai paslaugas mokykloje, kurioje mokosi, vertina neigiamai ir mano, kad jos yra tik formalios. Pažymima, kad „kažkas“ vyksta, tačiau tai siejama su formalių rodiklių išpildymu. Aktyviai mokinių savivaldos veikloje dalyvaujantys informantai pastebi, kad jie ne tik neturi progos susipažinti su kitokia situacija, bet tai pastebi ir bendraudami su kolegomis iš kitų mokyklų (pvz.: *Žinokit, prastesnėse mokyklose, jaučiu, iš viso niekas nevyksta. Gimnazijose vyksta formaliai, o tose prastesnėse nevyksta visai. Tokia situacija*).

Taigi tyrimo metu informantai išryškino *sąlygų svarstyti nebuvimą*, tačiau noriai dalijosi mintimis apie tai, ko savo mokyklose pasigenda ir kokios sąlygos turėtų būti sukurtos, kad mokiniai būtų įgalinami svarstyti karjeros pasirinkimą. Jų teiginuose išryškėjo kai kurie esminiai akcentai, kurie atliepė pirmojoje straipsnio dalyje išryškintas sąlygas.

Psichologinis klimatas. Dalis tyrime dalyvaujančių mokinių kategoriškai tvirtina, kad mokytojai ir mokiniai jų mokyklose neužmezga draugiško ryšio (pvz.: *Kažkaip ten toj mokykloj mokytojai ir mokiniai yra lyg atskiros kastos*), yra abejingi mokinių problemoms, išryškėja neigiama nuostata mokytojų atžvilgiu (pvz.: *Mokytojai šiais laikais nelabai padeda, dažniausiai jie kiša savo nuomonę, kur nereikia ir nedrąsina vaikų*). Mokiniai pastebi didelį atstumą tarp jų ir mokytojų, bendravimo stoką (pvz.: *Nėra taip, kad kaip su draugu su mokytoju galėtum pasikalbėti*). Mokinių nuomone, juos turėtų supti jauki

mokyklos aplinka, pagarba vieni kitiems, kompromisų paieška, pedagogų kompetencija, geranoriškumas ir pagalba. Informantai akcentavo mokyklos bendruomeniškumo poreikį. Anot jų, mokykla turėtų būti apibūdinama kaip bendruomenė, turinti tikslą ir bendrą poziciją (pvz.: *Tuomet galima labai stipriai apsvarstyti, kokia yra tėvų pozicija, mokinių ir mokytojų pozicija, kas turėtų dirbti su karjeros konsultantu. Būtent svarstymo įgalinimu mes galėtume prieiti prie bendros mokyklos pozicijos, kaip mes galim tai daryti*).

Tuo tarpu tyrime dalyvaujantys praktikai įvardijo siekiamybę, kad mokiniai demonstruotų pasitikėjimą pedagogais, nebijotų klausti, norėtų bendrauti, drąsiai reikštų savo nuomonę. Visi akcentavo gražius tarpusavio santykius. O tam, anot pedagogų, reikalingas komunikabilumas, gebėjimas sudominti ir atsidavimas darbui. Informantai teigė, kad tam skiria daug dėmesio ir pastebi teigiamus rezultatus.

Informacinės sąlygos. Interviu su mokiniais atkleidžia, kad informacija karjeros klausimais mokykloje vis dar yra nepakankama, pateikiama fragmentiškai, nesiejant anksčiau įgytos su naujai pateikiama. Pažymima, kad įvairius leidinius ir lankstinukus galima rasti mokyklos bibliotekose, tačiau su jais nėra supažindinama. Tuo tarpu biblioteka, kaip pastebi respondentai mokiniai, nėra dažnai mokinių lankoma vieta. Pasigendama šaltinių, kuriuose būtų išvardijamos visos profesijos. Pažymėtina, kad dauguma profesijų, kurias galima įgyti Lietuvoje, yra išvardytos specialiuose leidiniuose (pvz., *Karjeros vadovas*), kurie yra kiekvienoje mokykloje ar internete, tačiau paaiškėja, kad kai kuriais atvejais mokiniai apie tai nežino, o pedagogai tos informacijos neteikia. Mokiniai pasigenda dėmesio mažiau populiariems, įdomesniems užsiėmimams. Kitaip tariant, mokiniai linkę akcentuoti informacijos karjeros rinkimosi klausimais stoką. Tačiau tyrimas rodo, kad viena iš galimų problemų gali būti ir informacijos perteklius (pvz.: *Svarbiausia moksleivio svarstymo metu nebrukti jam per daug. Kad nebūtų informacijos pertekliaus*). Taigi ir informacijos stoka, ir jos perteklius yra svarstymą ribojantys veiksniai. Be to, ji turi būti pateikiama neutraliai, aiškiai, mokiniams suprantama kalba.

Tyrimo dalyvaujantys praktikai informacines sąlygas mokykloje apibūdina dvejopai: viena vertus, jie patys pasigenda informacijos apie mažiau žinomas (pvz.: geodezininko, IT srities ir pan.), naujas (pvz.: asmens stiliaus asistentas ar gyvenimo stiliaus konsultantas) specialybes. Ugdymo karjerai specialistai pastebi, kad kartais pritrūksta informacijos dėl stojimo sąlygų, stojamojo balo skaičiavimo technikos todėl, kad vyksta nuolatiniai pokyčiai. Taip pat manoma, kad daugiau konkrečios informacijos galėtų pateikti universitetai savo internetiniuose puslapiuose. Praktikai daug dėmesio skiria informacijos vaizdumui, inovatyviam, aktyviam ir interaktyviam jos pateikimui.

Kita vertus, pastebima, kad mokiniai nėra linkę analizuoti ir gilintis į pateikiamą informaciją. Ypač pasigendama mokinių iniciatyvos ieškant reikalingos informacijos. Dėl to, ugdymo specialistų manymu, atsitinka taip, kad mokiniai skundžiasi aktualios informacijos stoka.

Kompetencinės sąlygos. Aptariant mokinių kompetenciją, svarbu pažymėti jų aktyvumą ugdymo karjerai srityje. Mokiniai akcentuoja bendradarbiavimą ir dalijimąsi patirtimi

bei žiniomis. Jie pastebi, kad į ugdymo karjerai procesą mokykloje per mažai įtraukiami aktyvūs, motyvuoti mokiniai, kurie galėtų padėti skleisti informaciją bendraamžiams. Ypač išryškinaamos mokyklos savivaldos atstovų įtraukimo į ugdymo karjerai procesą galimybes. Tyrime dalyvaujantys praktikai, kalbėdami apie mokinių kompetenciją, pažymi jų imlumo informacijai, karjeros sprendimo procesualumo, atsakingumo suvokimo poreikį, gebėjimą svarstyti, mokinių nuostatą, svarstymo principų žinojimą, kritinio mąstymo gebėjimus, inercijos vengimą, savo veiksmų pagrindimą ir argumentavimą (pvz.: *Kad kiekvieną (kad ir menkiausia) pagrįstų žodžiu ir raštu. Reikia, kad kuo dažniau jiems tektų atsakyti į klausimą KODĖL? (rečiau: kas? Kur? Kada? Su kuo? Ką darė?)*).

Tuo tarpu mokytojo kompetenciją tyrime dalyvaujantys praktikai sieja su jo veikla, gebėjimais, vertybėmis, nuostatomis. Svarstyti skatinantis pedagogas, anot informantų praktikų, privalo pastebėti vaikų skirtumus (ir galimybes), atsižvelgti į tai, gebėti taikyti metodus pagal mokinio poreikius ir teikti mokiniams informaciją bei užtikrinti jos įsisavinimą. Jis turi atsakingai (ne formaliai) žiūrėti į mokinio gebėjimų ugdymą ir atsiduoti darbui. Kompetentingas pedagogas privalo rūpintis savo asmeniniu kaip specialisto augimu (mokymasis visą gyvenimą, naujų žinių poreikis) ir turėti supratimą apie svarstymo procesą, gebėti skatinti mokinius svarstyti. Dalyko mokytojai privalo išryškinti dalyko panaudojimo galimybes, renkantis karjerą.

Išryškėja mokytojo kaip įgalintojo vaidmuo (pvz.: *Tradiciškai mokinys neturi galios. Ir mokytojas yra tas galios šaltinis, kur mokinys yra labiau pasyvus, bet aš manau, kad įgalinti mokinį ir parodyti jam, kad jis yra lygiavertis, yra labai svarbu*). Naujos žinios vertinamos kaip pedagogo pranašumas.

Respondentai praktikai pastebi, kad kuo toliau, tuo labiau mokytojams ir ugdymo karjerai specialistams reikalingi tam tikri *specifiniai gebėjimai*, kurie nebuvo aktualūs anksčiau, nebuvo akcentuojami rengiantis pedagogo profesijai. Šie gebėjimai dažniausiai siejami su didėjančiu tarptautiškumu: tarptautinėmis klasėmis Lietuvoje, rekomendacijų rengimu mokiniams. Tam reikia gerai mokėti anglų kalbą, didžiulių laiko sąnaudų.

Svarbia rekomendacija aukštosioms mokykloms ir kvalifikacijos kėlimo įstaigoms, organizuojančioms įvairius kursus, seminarus, konferencijas, įvardijamas **mokytojų rengimas** įgalinti mokinius svarstyti (pvz.: *Mokytojus mokyti, kaip pagelbėti mokiniams, kad jie galėtų svarstyti, kad jie turėtų erdvės pamokų metu svarstyti. Kad jie būtų skatinami visada reflektuoti, visada spręsti, visada užduoti klausimus sau pačiam ir aplinkiniams*).

Pagalba mokiniui, renkantis gyvenimo kelią, vertinama kaip kryptingas, ilgas paruošiamasis darbas, atsiskleidžiantis per išankstinį skatinimą galvoti apie būsimą pasirinkimą. Pirmiausia akcentuojamas *kolektyvo sugebėjimas dirbti kartu*. Iš mokytojų ir mokinių santykių lygio pereinama prie administracijos gebėjimo *užtikrinti sąlygas bendradarbiavimui*, kuris turėtų vykti visomis kryptimis. *Bendradarbiavimas* neįmanomas, jei „komandos“ nariai neturės tam įsipareigojimo (pvz.: *Jeigu atsiejama – aha, čia psichologas dirba, čia karjeros specialistas dirba, o aš tuo tarpu eisiu pataisyti kontrolinių darbų, tu gali pražiopsoti tokius dalykus. Aplinkose bendradarbiavimas svarbus*). Praktikai

akcentuoja visų ugdymo karjerai procese *veikiančių subjektų įsitraukimą į bendrą veiklą*. Itin svarbus tinkamas atsakingų žmonių komandos sudarymas (pvz.: *Man labai gaila, kad tame projekte dalyvauja ne tas, kam reikia. Į jį „nulindo“ visokios pavaduotojos, psichologės, bibliotekininkės. Tai yra labai formalu*). Kalbėjimas apie svarstymą, planavimą, tam tikro pagrindo padėjimas mokykloje yra labai svarbus. Tam svarbus *ugdymo karjerai proceso koordinavimas*, kuriam reikalingas už tai atsakingas žmogus, organizuojantis įvairias veiklas (pvz.: *Kai yra žmogus, kuriam patikėtos tos veiklos, tai natūralu, kad atsiranda daugiau nuoseklumo ir įvairesnių tų veiklų*). Tyrimas rodo, kad karjeros koordinavimas Lietuvoje šiuo metu yra stipriai susijęs su Europos Sąjungos projektais ir kuria laikinumo, nenuoseklumo įspūdį.

Materialinė bazė. Tyrime dalyvaujantys mokiniai pažymi, kad mokyklos materialinių išteklių vaidmuo yra, palyginti, menkas. Pagrindinis dalykas, ko reikia, – ugdymą karjerai koordinuojančio žmogaus, aktyviai veikiančio karjeros koordinatoriaus. Taigi svarbus ugdymo karjerai procese *veikiančių subjektų* (ypač akcentuojant karjeros koordinatorių) vaidmuo. Kita vertus, materialiniai ištekliai vertinami kaip papildomos galimybės mokyklai: laboratoriniai darbai, galimybė pasikviesti žmonių, galimybė organizuoti išvykas, papildomai investuoti į ugdymo karjerai sistemą. Šiai minčiai pritaria ir praktikai, pažymėdami, kad tam yra skiriamos lėšos iš mokinio krepšelio ir jų tikrai pakanka. Papildomi materialiniai ištekliai, anot pedagogų, leidžia informaciją pateikti patraukliau, sudaro galimybes kurti tam tikras metodines bazes, įsigyti papildomos informacijos (pvz., mokami karjeros testai), kai kuriais atvejais jie yra reikalingi organizuojant tam tikras veiklas. Tai pat pažymima, kad šiuolaikinė sistema tam yra pakankamai dėkinga, yra daugybė nemokamų ugdymo karjerai renginių. Pabrėžiami didžiųjų Lietuvos miestų (Kauno ir Vilniaus) privalumai ugdymo karjerai veiklų aspektu. Natūralu, kad šių miestų mokiniai turi platesnes galimybes susipažinti su būtent šiuose miestuose esančiomis aukštosiomis mokyklomis bei jų studijų programomis. Tuo tarpu mažesnių miestų ir miestelių mokiniams dažniausiai tai susiję su papildomais finansiniais ištekliais.

Kiek mokinių svarstymui yra svarbi išorinė ir vidinė mokyklos aplinka?

Dažniausiai mokiniai svarstymo apie karjeros pasirinkimą su konkrečiomis fizinėmis erdvėmis nesieja, tačiau, jų nekonkretizuojant, išryškėja patogios aplinkos poreikis, neapsiribojimas formalia klasės aplinka. Tyrime dalyvavę praktikai pažymi, kad aplinka turi būti patogi, skatinanti atsiverti. Dėl to iškyla tam tikrų erdvių poreikis – erdvė mokinių susibūrimams, erdvė karjeros centrui, erdvė informacijos ieškojimui (pvz.: *Turėtų būti vieta, kur galėtų ateiti ieškoti tos informacijos, galėtų būti darbuotojas, kuris jam galėtų padėti ieškoti tos informacijos. <...>. Dabar tos aplinkos yra labai išskaidytos*).

Edukacinės technologijos

Tyrimas atskleidžia, kad ugdymas karjerai bendrojo ugdymo mokyklose vykdomas gana įvairiai: vienose sistemingai organizuojamos pamokos, bendradarbiaujant su klasės auklėtojais (panaudojant klasės valandėlių laiką), kitose ugdymo karjerai veiklos organizuojamos užpildant netikėtai atsiradusius tarpus – laisvas pamokas, trečiose sudaroma

galimybė lankyti laisvai pasirenkamą ugdymo karjerai dalyką, kai kuriose mokyklose teisė rinktis karjeros ugdymo paslaugas paliekama patiems mokiniams (pagalba jiems teikiama pareiškus norą ir susitarus dėl konsultacijų laiko), o bendra informacija pateikiama pasitaikius progai. Kai kuriose mokyklose organizuojamos integruotos dalykų (dažniausiai dorinio ugdymo) pamokos. Dalis šių veiklų yra trumpalaikės, fragmentiškos, dalis – ilgalaikės, sistemingos. Tikėtina, kad šio tyrimo metu ne visos ugdymo karjerai strategijos išryškėjo. Šiam tikslui reikėtų atlikti platesnį tyrimą. Pastebėtina, kad tyrime dalyvaujantys informantai karjeros pasirinkimo svarstymą sieja ir su aukštųjų mokyklų organizuojamomis veiklomis. Todėl įvairias, svarstyti karjeros pasirinkimą padedančias, informantų išryškinamas edukacines technologijas (minimus darbo metodus, veiklos būdus ir priemones) pagal jų iniciatorių santykinai galima išskirti į du pogrupius: taikomas aukštųjų mokyklų ir bendrojo ugdymo mokyklų iniciatyva. Jas su tam tikromis išlygomis galima sieti su Dykeman ir kt. (2001) karjeros raidos priemonių taksonomija, išryškinančia šias karjeros raidos priemones: *įvadinės, konsultavimo, patariamąsias, integruotas į ugdymo programą ir mokymosi darbo vietoje*.

Šiame tyrime dalyvaujančių informantų atsakymai atskleidžia, kad aukštųjų mokyklų iniciatyva taikomos edukacinės technologijos dažniausiai yra įvadinio pobūdžio, t. y. skirtos pažadinti mokinių susidomėjimą savo asmeniniu ir profesiniu augimu. Tai praktiniai darbai universitetų laboratorijose, paskaitos, įvairūs projektai (pvz., „Moksleivi, pabūk studentu“), dalykų kursai (universitetų organizuojami kursai, skirti pažinti profesijas, pvz., teisės); mokiniams skirti projektai, studijų mugės; atvirų durų dienos; nacionalinė mokinių akademija (joje galima studijuoti įvairius dalykus, pvz., biochemiją). Tuo tarpu tyrimo metu išryškėjusios bendrojo ugdymo mokyklos iniciatyva taikomos edukacinės technologijos yra įvairaus pobūdžio (žr. Lentelę).

Lentelė. Edukacinės technologijos bendrojo ugdymo mokykloje

Karjeros raidos priemonių grupės	Edukacinės technologijos
Įvadinės	Informacinės paskaitos; pranešimai; naujienlaiškiai; standai, įvairių technologijų taikymas (radijo taškai; plazminiai televizoriai; bėgančios eilutės mokyklos koridoriuose, elektroninis dienynas); asmeninės istorijos; bendravimas su mokyklos alumna; ekskursijos į įvairias aukštąsias mokyklas; studijų mugės; profesijų atstovų patirčių pasakojimas, renginiai.
Integruotos į ugdymo programą	Projektai (susieti su profesine veikla); integruotos pamokos; klasės valandėlės; mokomosios bendrovės.
Konsultavimo, patariamąsios priemonės	Karjeros centrai; individualios konsultacijos; individualaus karjeros plano pildymas; pokalbiai su specialistu, klasės auklėtoju; pokalbiai grupelėmis; diskusijos; asmeninės konsultacijos su psichologu; intelekto struktūros tyrimai; savęs pažinimo grupė; karjeros planavimo aplankai.
Mokymosi darbo vietoje	Mokymosi bendradarbiaujant fragmentai; socialinė praktika (mokiniai atlieka praktiką realioje darbo vietoje), profesinis veiklinimas, savanorystė.

Informantai linkę akcentuoti bet kurios veiklos sąsajas su praktika. Dėl to manoma, kad įgalinti svarstyti galima organizuojant *praktinį veiklinimą*. Čia svarbų vaidmenį atlieka mokyklos bendravimas su socialiniais partneriais. Vienas iš minimų būdų – savanorystė. Atsižvelgiant į mokinio polinkius ir gebėjimus, savanorystės idėja gali būti įgyvendinama įvairiose srityse. Esant informacijos apie tai stygiui mokykloje, tai laisvai prieinama virtualiojoje erdvėje. Kita galimybė – savarankiškai ieškoti galimybių atlikti praktiką pageidaujamoje srityje (pvz.: ligoninėje, darželyje). Dar vienas minimas būdas – dalyvavimas mokomųjų bendrovių veikloje. Paprastai jos kuriamos mokykloje per ekonomikos pamokas ar tam skirtus būrelius. Imituojant bendrovių veiklą, išbandomi skirtingi vaidmenys (direktoriaus, apskaitininko, gamintojo, marketingo specialisto ir pan.).

Pokalbių metu išryškėja privalomojo ugdymo karjerai poreikis (pvz.: *Kad būtų ne pasirenkamos, o privalomos karjeros pamokos. Programa, kurią turėtų realiai visi praeiti. Kaip ir matematikoj. Tu gali nenorėti mokytis dalybos, bet tu esi priverstas ir kada reikia, tada tu tą gilinesi*).

Mokinių pasirengimas svarstyti karjeros pasirinkimą

Tyrimas išryškina dvi pagrindines mokinių įvardijamas pasirengimo rinktis ir svarstyti karjeros pasirinkimą grupes: menką pasirengimą (nežinantys, kur stoti, ko nori, abejingi mokslui apskritai, besiblaškantys tarp kelių pasirinkimų) ir pakankamą (žinantys, ko nori, apsisprendę, susitelkę į mokslą) pasirengimą turinčių mokinių. Kitaip tariant, išryškėja dvi pagrindinės mokinių grupės – svarstantys ir nesvarstantys.

Tuo tarpu praktikai, remdamiesi savo patirtimi, mokinių pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą grupių įvardija daugiau. Bendriausia prasme juos galima suskirstyti į šias pagrindines grupes: *nepasirengusių* (bendras nepasirengimas įsigilinti, laiko galvojimui neskyrimas, inertiškumas, įpročio svarstyti stoka, neturėjimas savo nuomonės, nežinojimas, ko nori, baimė prisiimti atsakomybę, norų ir galimybių nesuderinimas paviršutiniškas svarstymas, šiai grupei dažnai priskiriami ir tėvų interesais ir nuostatomis gyvenantys mokiniai), *besirengiančių* (bandymai ieškoti savęs, pagalbos poreikis, savęs pažinimas, rūpinimasis mokslu, šiai grupei priskiriami ir besiblaškantys, daugelyje sričių gabūs mokiniai) ir *gerai pasirengusių* (visapusiškas aktyvumas, geras savęs pažinimas, savęs išbandymas įvairioje veikloje, kryptingas tikslo siekimas, savarankiškumas).

Šias grupes su tam tikromis išlygomis galima sieti su pirmojoje straipsnio dalyje pažymėtais trimis L. Vygotsky'o (1986) išskiriamais raidos lygiais:

- Aktualios raidos (gerai pasirengę);
- Potencialios raidos (nepasirengę);
- Artimiausios raidos zona (besirengiantys).

Praktikai pažymi, kad šių dienų mokiniams būdingas polinkis slėpti realią situaciją: mokinių viešai deklaruojama pozicija skiriasi nuo realių ketinimų, dažnas apsimestinis nežinojimas, ko nori ir ką planuoja. Individualių užsiėmimų metu išryškėja kiti dalykai. Taigi tai gali apsunkinti mokinio pasirengimą, kadangi pedagogas, nežinodamas realios

situacijos, orientuoosis į deklaruojamą. Tokiu atveju galima daryti prielaidą, kad jo kuriama edukacinė aplinka neįgalins mokinių svarstyti karjeros pasirinkimo.

Tyrimas atskleidžia daugumos tyrime dalyvavusių praktikų nuomonę, kad šių dienų bendrojo ugdymo mokyklos mokymas būdingas *bendras nepasirengimas* tiek svarstyti, tiek rinktis karjerą (pvz.: *Mano nuomone, kad XI, XII klasėj to tokio svarstymo nelabai. Čia mokytojas turi stebėti tą visą situaciją ir vaikui paaiškinti, ką tu dirbsi baigęs vienokią specialybę ar kitokią*). Dalis praktikų linkę pastebėti bendrą tendenciją, kad mokiniai tam yra tiesiog per jauni, turi per mažai patirties, o mokykla kol kas nesudaro sąlygų tobulinti ir taikyti svarstymo gebėjimus.

Taigi skirtingas mokinių pasirengimas svarstyti karjeros pasirinkimą implikuoja skirtingą patį svarstymo procesą. Įgalinančioje aplinkoje svarbu, kad jis vyktų. O kad jis vyktų, reikalingos tam tikros veiklos ir intervencijos. Kitaip tariant, dar vienas įgalinančios aplinkos elementas – *svarstyti įgalinančios veiklos*.

Svarstyti karjeros pasirinkimą įgalinančios veiklos

Pažymėtina, kad įgalinimas svarstyti karjeros pasirinkimą, anot kai kurių praktikų, turi prasidėti nuo įpročio svarstyti apskritai formavimo. Svarbus skatinimas reflektuoti, erdvės svarstyti sudarymas (pvz.: *Tai yra erdvės sudarymas – tu pasvarstyk, tu pagalvok ir aš tau padėsiu. Tu pagalvosi, aš tau duosiu dar papildomos informacijos*). Mokykloje reikėtų skirti laiko mokyti mąstyti, svarstyti, ugdyti gebėjimą klausyti ir atsakyti, kiek galima anksčiau pradėti kalbėti apie karjerą, ruošti vaikus tam tikriems pasirinkimo etapams iš anksto.

Svarstymo procese svarbų vaidmenį atlieka tam tikri įgimti gabumai, tačiau ne mažiau svarbūs yra tiek vidiniai, tiek išoriniai stimulai, kurie išjudina mokinių svarstyti.

Svarbus akcentas ugdymo karjerai veikloje, kaip pastebi mokiniai, – *svarstymo esmės išryškėjimas*, įvardijant patį svarstymo terminą, pagrindžiant svarstymo poreikį, pateikiant neapsvarstytų variantų, paviršutiniško svarstymo pasekmes, skatinant, *motyvuojant*, net liepiant svarstyti, atskleidžiant svarstymo galimybes, pažymint mokinio galimybes, pateikiant realius, kartais net kritinius pavyzdžius, supažindinant su egzaminų užduotimis ir pan.

Mokiniai pastebi, kad dažniausiai savo aplinkoje jie girdi „rinktis“, tačiau pasigenda „svarstyti“ (pvz.: *Nesu to [žodžio „svarstyti“] girdėjęs, esu girdėjęs tiktai – rinkitės. Rinktis tai yra galutinis rezultatas, o pas mus niekas neina link to, kad žmogus galėtų susidaryti, imkim, sąrašą, medžių šakas, tada jis galėtų kažkokią šaką pasididinti, pasižiūrėti*). Jų nuomone, mokykla turėtų akcentuoti svarstymo poreikį, sudaryti sąlygas galvoti, esant reikalui – liepti tai daryti. Taigi tyrimas rodo, kad informantai labiausiai akcentuoja svarstymo išjudinimo ir sąlygų svarstymui sudarymo poreikį.

Taigi empirinis tyrimas atskleidžia, kad, nepaisant pripažintos svarstymo reikšmės, mokinių karjeros pasirinkimo svarstymas yra procesas, ribojamas įvairių vidinių ir išorinių veiksnių. Akcentuojami įvairūs svarstymo barjerai. Tyrimas rodo, kad mokyklose dažnai nėra sudaromos sąlygos svarstyti. Tą rodo formalusis ugdymas karjerai.

Įgalinimą svarstyti karjeros pasirinkimą informantai labiausiai sieja su privalomuoju ugdymu karjerai bendrojo ugdymo mokykloje, aktyvia karjeros koordinatoriaus veikla, palankiomis psichologinėmis, informacinėmis ir kompetencinėmis sąlygomis.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė leidžia pažymėti edukacinių aplinkų, įgalinančių mokinius svarstyti karjeros pasirinkimą, pagrindinius elementus: a) edukacines įgalinimo sąlygas, b) tam reikalingus ugdymo karjerai procese veikiančius subjektus, c) edukacines technologijas, d) orientaciją į mokinio pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygį, e) atitinkamas veiklas, f) artimų žmonių aplinką.
2. Empirinis tyrimas atskleidė, kad, nepaisant pripažintos svarstymo reikšmės, mokinių karjeros pasirinkimo svarstymas yra procesas, ribojamas įvairių vidinių ir išorinių veiksnių. Akcentuojami įvairūs svarstymo barjerai. Tyrimas rodo, kad mokyklose dažnai nėra sudaromos sąlygos svarstyti. Sąlygų nebuvimas grindžiamas formaliu ugdymu karjerai (pasyvia karjeros koordinatorių veikla, netikslingai organizuojamomis veiklomis). Svarbi orientacija į mokinio pasirengimo svarstyti karjeros pasirinkimą lygį. Įgalinimas svarstyti karjeros pasirinkimą labiausiai siejamas su privalomuoju ugdymu karjerai bendrojo ugdymo mokykloje, aktyvia karjeros koordinatoriaus veikla, palankiomis informacinėmis ir kompetencinėmis sąlygomis. Labiausiai akcentuotina sąlyga – psichologinis klimatas (išryškinant draugiškus mokytojų ir mokinių santykius, mokinių palaikymą).

Literatūra

- Brickhouse, N. W. et al. (2000). Diversity of students' views about evidence, theory, and the interface between science and religion in an astronomy course. *Journal of Research in Science Teaching*, 37 (4), 340–362.
- Dykeman, C. et al. (2001). *The taxonomy of career development interventions that occur in America's secondary schools*. ERIC Document Reproduction Service No. EDO-CG-01-04.
- Evans, J. St. B. T. (2010). Inductive Reasoning: Experimental, Developmental And Computational Approaches. *American Journal of Psychology*, 123, 1, 118–120.
- Gerulaitis, D. (2007). *Tėvų įsitraukimo į vaiko ugdymo(si) procesą plėtotė specialiojoje mokykloje. Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
- Jucevičienė, P. et al. (2010). *Universiteto edukacinė galia. Atsakas XXI amžiaus iššūkiams*. Kaunas: technologija.
- Kahneman, D. (2013). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux. New York.

- Krieshok, T. S., Black, M. D., McKay, R. A. (2009). Career decision making: The limits of rationality and the abundance of non-conscious processes. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 3, 275–290.
- Kunchon, J. (2012). *Reasoning skills, problem solving ability and academic ability: implications for study programme and career choice in the context of higher education in Thailand*. Durham theses. Durham University.
- Lawson, A. E. (2005). What is the role of induction and deduction in reasoning and scientific inquiry. *Journal of Research in Science Teaching*, 42 (6), 716–740.
- Loi, D., Dillon, P. (2006). Adaptive educational environments as creative spaces. *Cambridge Journal of Education*, 36 (3), 363–381.
- Mercier, H., Sperber, D. (2009). Intuitive and reflective inferences. In J. S. B. T. Evans & K. Frankish (Eds.). *In two minds*. Oxford University Press.
- Osman, M. (2004). An evaluation of dual-process theories of reasoning. *Psychonomic Bulletin & Review*, 11, 988–1010.
- Phillips, S. D., Jome, L. M. (2005). Vocational choices: What do we know? What do we need to know? In W. B. Walsh and M. L. Savickas (Eds.). *Handbook of vocational psychology (3rd ed.)* (pp. 127–153). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rawlins, P., Kehrwald, B., (2014). Integrating educational technologies into teacher education: a case study. *Innovations in Education and Teaching International*, 51 (2), 207–217.
- Reiser, R. A., Ely, D. P., (1997). The field of educational technology as reflected through its definitions. *Educational Technology Research and Development*, 45, Issue 3, 63–72.
- Stockard, J., Mayberry, M. (1992). *Effective Educational Environments*. [Washington, D.C.]: Distributed by ERIC Clearinghouse.
- Stukalina, Y. (2008). How to prepare students for productive and satisfying careers in the knowledge-based economy: Creating a more efficient educational environment. *Technological and Economic Development of Economy*, 14 (2), 197–207.
- Vygotsky, L. (1934 / 1986). *Thought and language*. Cambridge: MA: MIT Press.
- Wu, M., Tseng, K., Greenan, J. P. (2003). How can reasoning skills be improved? An experimental study of the effects of reasoning skills curriculum on reasoning skills development for students in postsecondary technical education programs. *European Conference of Educational Research*. Hamburg. Germany.
- Wu, M. C. (2002). *The Effects of Reasoning Skills Curriculum on the Reasoning Skills Improvement for Students in Vocational Education Programs*. Yunlin: Yunyan Books Press.

Elements of an Educational Environments Empowering Students to Perform Reasoning on Their Career Choice

Jurgita Surgėlienė¹, Nijolė Bankauskienė²

¹ Kaunas University of Technology, Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Department of Educational Studies, A. Mackevičiaus St. 37, LT-44244 Kaunas, Lithuania, jurgitoos@gmail.com

² Kaunas University of Technology, Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Department of Educational Studies, A. Mackevičiaus St. 37, LT-44244 Kaunas, Lithuania, nijole.bankauskiene@ktu.lt

Summary

Despite the abundance of career education interventions and information on career opportunities, in reality, the search for information process is not necessarily performed very thoroughly, and thus persons, choosing a profession, do it in the simplest way, being unable to properly explain their decisions afterwards (Philips, Jome, 2005). It has been noticed (Wu, 2002) that students tend to identify their ideas as reasoning. Instead of proper reasoning on their decision, they tend to choose intuitively, based on their feelings. A certain environment is required in order to empower a student to perform reasoning. An environment providing students with conditions for developing the necessary skills and enabling them to implement these skills.

It is critical to discover *to what are the elements of an educational environment empowering students to perform reasoning on their career choice?*

The aim of this work is to reveal the elements of an *educational environment empowering students to perform reasoning on their career choice.*

Objectives:

1. To reveal the essence of the elements of an educational environment empowering students to perform reasoning on their career choice.
2. To point out the elements of an educational environment empowering students to perform reasoning on their career choice in general secondary school.

The main elements of the educational environment empowering students to perform reasoning on their career choice are: empowering conditions present at educational institution, engaged subjects from school community, educational technologies, orientation to students' preparedness to perform reasoning on their career choice, peculiarities of activities are necessary, educational environment of relatives.

Keywords: *educational environment, reasoning, empowering to perform reasoning, career choice.*

Įteikta / Received 2014-10-13
Priimta / Accepted 2015-05-28